

BİLGE ADAMLAR
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

Kaos Senaryolarının Merkezinde İran

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI & Bilgehan EMEKLİER

RAPOR NO: 40
İSTANBUL
2012

KAOS SENARYOLARININ MERKEZİNDE İRAN

BİLGE ADAMLAR
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

KAOS SENARYOLARININ MERKEZİNDE İRAN

BİLGESAM YAYINLARI
RAPOR NO : 40

Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi
Wise Men Center For Strategic Studies

Mecidiyeköy Yolu Caddesi No:10
Celil Ağa İş Merkezi Kat:9 Daire:36
Mecidiyeköy / İstanbul / Türkiye
Tel: +90 212 217 65 91 Faks: +90 212 217 65 93
www.bilgesam.org
bilgesam@bilgesam.org

Atatürk Bulvarı Havuzlu Sok. No:4/6
A. Ayrancı / Çankaya / Ankara / Türkiye
Tel : +90 312 425 32 90 Faks: +90 312 425 32 90

Copyright © BİLGESAM OCAK 2012
Bu yayının tüm hakları saklıdır.
Yayın Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezinin
izni olmadan elektronik veya mekanik yollarla çoğaltılamaz.

SUNUŞ

Son yıllarda Ortadoğu bölgesinde çok hızlı bir değişim yaşanmaktadır. İnan'ın nükleer programı ABD-İnan ilişkilerini sıcak bir çatışmanın eşiğine getirebilir. İsrail'in İnan'ın nükleer tesislerine saldırması her an çatışmanın fitilini ateşleyebilir. İnan, nükleer programı karşısında uygulamaya konan yaptırımlar nedeniyle yalnızlaşmakta ve kendini tehdit altında hissetmektedir. Kendini tehdit altında hisseden İnan nasıl bir tepki gösterebilir?

ABD Irak'tan çekilmiştir ve Ortadoğu'da halk ayaklanmalarıyla yönetimler bir bir değişmektedir. Bölgede belirsizlikler ve riskler artmaktadır. Bir yanda özgürlük, demokrasi, İnsan hakları, hukukun üstünlüğü, serbest piyasa ve adil gelir bölüşümü özlemi; diğer yanda çatışmalar ve akan kan. Gelişmeler nasıl sonuçlanabilir? Bölgede önemli bir oyuncu olan İnan bu belirsizlik ortamını kendisi için bir fırsata dönüştürebilir mi?

“Kaos Senaryolarının Merkezinde İnan” başlıklı bu raporda, İnan'ın jeopolitik özellikleri ile dış politikasına yön veren paradigmlar incelenmekte, İnan dış politikasındaki süreklilik, kırılma ve kopuş unsurları üzerinde durulmaktadır. Kendini tehdit altında hisseden İnan'ın, ABD'in bölgeden çekilmesi ve Arap baharı ile oluşan hassasiyet ve fırsatları nasıl değerlendirebileceği ile ilgili senaryolar açıklanmaktadır. Açıklanan bütün senaryoların merkezinde İnan'ın yer aldığı ve bölgede kaos yaratabileceği vurgulanmaktadır. Raporun konu ile ilgilenen araştırmacılara ve uzmanlara yol göstermesi ve faydalı olması dileğiyle saygılar sunarım.

Doç.Dr. Atilla Sandıklı
BİLGESAM Başkanı

KAOS SENARYOLARININ MERKEZİNDE İRAN

Kanıtlanmış dünya petrol rezervlerinin %10'unu¹ ve kanıtlanmış dünya doğalgaz rezervlerinin %16'sını² elinde bulunduran İran zengin jeoekonomik kaynaklara sahiptir. İran sahip olduğu jeoekonomik kaynakların yanı sıra dünya enerji kaynaklarının ana merkezi olarak kabul edilen

Orta Asya, Hazar Denizi Havzası ve Ortadoğu üçgeninin tam ortasında yer alan coğrafi konumuyla da stratejik bir noktadadır. Ayrıca dini kimliği aracılığıyla Şii jeopolitiğinde etkin bir aktör olan İran, yeniden inşa edilen Ortadoğu'da aktif bir rol almaya çalışmaktadır. İran sadece coğrafi konumuyla değil, aynı zamanda Şii kimliği nedeniyle de Ortadoğu'da "eksen devlet" (*pivotal state*) olarak nitelendirilmekte;³ 11 Eylül sonrası uluslararası sistemde ve bugünkü bölgesel

denkleme ABD tarafından negatif bir prototip olarak konumlandırılmaktadır. Bütün bu değişkenler, İran'ın küresel ve bölgesel önemini arttırmakta, bu sebeple de İran Ortadoğu'nun yeniden tasarımı öngören senaryoların merkezinde yer almaktadır.

Bu senaryolara geçmeden önce İran'ın toplumsal belleğini, politik psikolojisini ve günümüzdeki dış politikasını şekillendiren tarihi parametrelerden bahsetmek gerekir. Başta nükleer programı olmak üzere İran'ı söz konusu senaryoların merkezine oturtan ana nedenlerin arkasında, "işgal sendromu" korkusu ve "yayılcılık" güdüsü gibi psikolojik faktörler ile uzun bir geçmişten gelen tecrübeleri yer almaktadır. Üstelik tüm uluslararası girişimlere rağmen kaosa dönüşmek üzere olan bir nükleer kriz karşısında İran'ın nükleer programına devam etme konusundaki kararlılığının temelinde söz konusu tarihi deneyimler ve psikopolitik etkenler bulunmaktadır.

¹ İran, kanıtlanmış dünya petrol rezervleri sıralamasında 3. sırada yer almaktadır; OPEC Annual Statistical Bulletin 2010/2011 s. 22; http://www.opec.org/opec_web/en/publications/202.htm

² İran, kanıtlanmış dünya doğalgaz rezervleri sıralamasında ise 2. sırada bulunmaktadır; OPEC Annual Statistical Bulletin 2010/2011, s. 23 http://www.opec.org/opec_web/en/publications/202.htm

³ Bu konuda bkz. Robert S. Chase, Emily B. Hill, Paul Kennedy, "Pivotal States and U.S. Strategy", *Foreign Affairs*, Vol: 75, No:1, January-February 1996, s. 33-51.

1. İran Dış Politikasında “İşgal Sendromu” ve “Yayılmacılık”⁴

1.1. İşgal Sendromu

Jeopolitik konumu nedeniyle “kilit ülke” şeklinde de kavramsallaştırılan İran, 19. yüzyıl boyunca İngiltere ile Rusya arasında yaşanan “büyük oyun”un önemli sahnelerinden biri olmuş; 1907 yılında imzalanan İngiliz-Rus Anlaşmasıyla bu iki güç tarafından paylaşılmıştır. Bu anlaşmaya göre İran’ın kuzeyi Rus nüfuz bölgesine, güneyi İngiliz nüfuz bölgesine bırakılırken kuzey ve güney hatları arasındaki bölge ise tampon bölge olarak kabul edilmiştir.⁵ İran, I. ve II. Dünya Savaşları’nda tarafsızlığını ilan etmesine rağmen tekrar İngilizler ve Ruslar tarafından işgal edilmiş; II. Dünya Savaşı sırasında Tahran tarafsız bölge olmak üzere Kuzey İran Rusların, diğer bölgeler ise İngilizlerin işgali altına girmiştir.⁶ 1942 yılında imzalanan ittifak antlaşmasıyla bu işgallerden kurtulan İran, Soğuk Savaş dönemi boyunca ise iki kutuplu “yeni oyun”un hegemon aktörleri ABD ve SSCB arasındaki ideolojik ve askeri mücadelenin “kesişim alanı”nda yer almıştır.

İran’ın 19. ve 20. yüzyıl boyunca büyük güçlerin jeopolitik mücadele alanına dönüşmesi ve savaşlara sahne olması, İran dış politika karar alıcılarının politik-psikolojik parametrelerinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Özellikle İngiliz ve Rus işgalleri, İran stratejik zihniyetinin işgal sendromu çerçevesinde şekillenmesini beraberinde getirmiş; İran dış politika anlayışının tehdit, savunma ve güvenlik odaklı inşa edilmesine neden olmuştur. 1980-1988 yılları arasındaki İran-İrak Savaşı İran’ın işgal sendromunu tekrar canlandırırken, uluslararası kamuoyu ve Batı’nın savaştaki tutumu ise İran’ın “stratejik yalnızlığını” beraberinde getirmiştir. ABD’nin 11 Eylül sonrasında Afganistan ve Irak’a girerek İran’ı çevrelemesi, İran’ın güvenlik kaygılarını daha da arttırmıştır.

İran’ın stratejik yalnızlığı, başta ABD olmak üzere Batı’nın 1979 Devrimi’nden bu yana İran’ı “uluslararası sistemden tecrit etmeye” yönelik politikalarıyla en üst noktaya çıkmıştır. Bununla birlikte Batı’nın İran’ı “sistem içine çekmek” amacıyla zaman zaman uyguladığı havuç-sopa stratejileri, beklenen başarıyı sağlayamamış ve tam tersine İran’ın güvenlik ikilemlerini pekiştirmiştir.⁷ Tüm bu tarihi tecrübelerinin etkisiyle İran, dış politikasında ulusal güvenliğini ön planda tutmakta ve ulusal prestijini öncelemektedir.⁸

⁴ Raporda yer alan 1. ve 2. bölüm, 1-2 Kasım 2011 tarihlerinde Kocaeli Üniversitesi’nde yapılan Uluslararası Ortadoğu Kongresi’nde tarafımızca sunulan “İran’ın Dış Politika Vizyonu ve Jeopolitik Hedefleri” başlıklı tebliğden derlenmiştir.

⁵ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1983, s. 35-36.

⁶ Armaoğlu, a.g.e, s. 378-379.

⁷ Nader Entessar, “Iran Nuclear Decision Making Calculus”, *Middle East Policy*, Vol: 26, No: 2, 2009, s. 34-35.

⁸ Richard K. Betts, “Incentives For Nuclear Weapons: India, Pakistan, Iran”, *Asian Survey*, Vol: 19, No: 11, 1979, s. 1063.

Bu çerçevede Humeyni'den Ahmedinecad'a kadar uzanan siyasi süreçte, işgal sendromunun getirmiş olduğu varlığını devamlı tehdit altında algılama, etrafının düşmanlar tarafından sürekli çevrili olduğunu düşünme, kendini güvensiz, yalnız ve istikrarsız hissetme, toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına vurgu yapma, ihtiyatlı bir dış politika stratejisi takip etme gibi politik-psikolojik öğelerin İran dış politikasında süreklilik teşkil ettiği söylenebilir. Batı tarafından yapılan tüm baskılara rağmen Ahmedinecad yönetiminin sert siyasal söylemlerine ve nükleer çalışmalarına hız kesmeden devam etmesi, işgal sendromu ve tarihi travmaların dış politika sürecinde dışavurumu olarak değerlendirilebilir.

1.2. Yayılmacılık

1979 Devrimiyle birlikte İran dış politika anlayışında bir kopuş meydana gelmiştir. Bu kopuşu gerçekleştiren Humeyni'nin dış politika ilkelerini ve ana parametrelerini şu şekilde sıralamak mümkündür: i- mutlak tarafsızlık, ii- uluslararası güç blokları ve ittifaklardan uzak durmak, iii- genelde üçüncü dünya ülkeleriyle yakın siyasi ve iktisadi ilişkiler kurmak, iv- dini esas alan dış politika ve devrim ihracı stratejisi ile bölgeye yeni bir düzen vererek⁹ İslam dünyasının en güçlü devleti ve lider gücü olmaktır.

Şah yönetiminin ABD ile kurduğu yakın ilişkilerden ve Batı odaklı dış politika anlayışından büyük rahatsızlık duyan Humeyni'nin tehdit listesinde ABD "Büyük Şeytan", SSCB "Küçük Şeytan" ve İsrail de "Siyonist Şeytan" olarak yerlerini almışlardır. Güvenlik eksenli oluşturulan bu dış politikanın dayandığı iki temel parametreden biri "Batı karşıtlığı" iken, diğeri "İslam kimliği"dir.¹⁰ Humeyni'nin kurduğu yeni rejimin dini kimliği, İran İslam Cumhuriyeti dış politikasına "devrim ihracı" biçiminde yansımıştır. Devrim ihracı politikasının kısa, orta ve uzun vadede üç temel amaca yönelik olduğu söylenebilir. Buna göre İran kısa vadede yeni rejimi kalıcı kılmayı, orta vadede İslam Cumhuriyeti'nin bölgesel güvenliğini sağlamayı, uzun vadede ise İslami değerlerin hâkim olacağı bir dünya düzenini kurmayı amaçlamıştır.

Görüldüğü üzere, Humeyni'nin evrensel bir nitelik taşıyan uzun dönemdeki hedefi, İran liderliğinde İslami bir dünya düzeni oluşturabilmektir.¹¹ Zira Humeyni'ye göre İslam dini, sadece belli bir ülkeye ait olmayıp tüm insanlığın yararına bir sistem sunmakta ve bütün insanların mutlak adalet içinde yaşamalarını öngörmekteydi. Bu bağlamda Humeyni, İslami dünya düzeninin evrenselliğini "İslam ne bir ülkeye, ne birçok ülkeye, ne bir gruba, ne de

⁹ Gökhan Çetinsaya, "Rafsanjani'den Hatemi'ye İran Dış Politikasına Bakışlar", içinde: *Türkiye'nin Komşuları*, Derleyenler: Mustafa Türkeş, İlhan Uzgel, İmge Kitabevi, Ankara, 2002, s. 296-297.

¹⁰ Mehmet Durmuş, "Şahtan Hatemi'ye İran Dış Politikası", <http://www.turksam.org/tr/a653.html>

¹¹ Tayyar Arı, *Basra Körfezi'nde Güç Dengesi (1978-1991)*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1992, s.174-179.

sadece Müslümanlara aittir. İslam tüm insanlık içindir. İslam dini, tüm insanlığı adalet şemsiyesi altına taşımayı amaçlamaktadır” cümlesiyle dile getirmiştir.¹²

Humeyni dünyanın bir tarafta “ezenler” (zalimler) ve diğer tarafta “ezilenler” (mazlumlar) olmak üzere iki kampa bölünmüş olduğunu ve Körfez devletlerinin de izledikleri politikalarla ABD ve SSCB’nin önderliğini yaptığı ezenler kampına hizmet ettiğini savunmuştur. Buradan hareketle, 1979 Devrimi aracılığıyla görevlerinin “ahir zamanda” gelecek olan Mehdi’nin (On ikinci İmam) en son aşamada gerçekleştireceği “İslami dünya düzeni”ne hazırlık niteliği taşıdığını belirtmiştir. İran Devrimi’nin nihai amaç olan İslami dünya düzenini oluşturmada bir “geçiş dönemi” olduğunu ifade eden Humeyni, On ikinci İmam gelinceye kadar bütün İslam devletlerinin Fakihler tarafından yönetilmesi gerektiğini öne sürerek¹³ aslında devrimin evrenselliğine ve ihraç boyutuna işaret etmiştir.

Kısacası Humeyni’den miras kalan devrim ihracı düşüncesi, İran’ın Şii jeopolitiği üzerinden yayılcı politikalarının temelini oluşturmaktadır. İran dış politikasında Şii jeopolitiği öncelikli bir rol oynamakta ve İran bölgedeki etki alanını Şii hilali ekseninde yaymaya çalışmaktadır. Zira Irak’ta %60-65, Bahreyn’de %70, Yemen’de %35 (Zeydi), Lübnan’da %35, Kuveyt’te %24-30, Katar’da %16-20, Birleşik Arap Emirlikleri’nde %16-18, Suriye’de %10-16 (Nusayri) ve Suudi Arabistan’da %5-8 Şii nüfus olduğu¹⁴ dikkate alındığında, İran’ın Şii jeopolitiği aracılığıyla Basra Körfezi ve Ortadoğu havzalarındaki hâkimiyet alanını ve hareket serbestisini genişletebilme potansiyeline sahip olduğu görülmektedir. Nitekim İran son dönemde, bölge ülkelerindeki Şii gruplara destek vererek nüfuz alanını genişletmekte; Humeyni’nin “ezen-ezilen halklar” söyleminden hareketle Afrika ve Latin Amerika ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmekte ve etki alanını bölge coğrafyasının dışına da çıkarmaya çalışmaktadır.

2. Dış Politikada Arayışlar: Süreklilik, Kırılma ve Kopuşlar

İran dış politikası devrimden günümüze kadar sistemsel değişkenlere bağlı olarak bir “arayış” içindedir. İran Humeyni döneminde ABD’den uzaklaşarak Batı’dan kopmuş, bölgesel lider olma hedefi çerçevesinde devrim ihracı stratejisiyle Basra Körfezi ve Ortadoğu’ya yönelmiştir. Rafsancani ve Hatemi dönemlerinde uluslararası sisteme entegre olma amacıyla ABD ve Batı ile ilişkilerini düzeltmeye çalışmış, fakat Ahmedinecad döneminde ABD ve AB ile ilişkiler tekrar bir kriz sürecine girmiştir. Ahmedinecad yönetimi, nükleer işbirliği yapma amacıyla dış politikasında Batı eksenini yerine Doğu eksenine öncelik vermiştir.

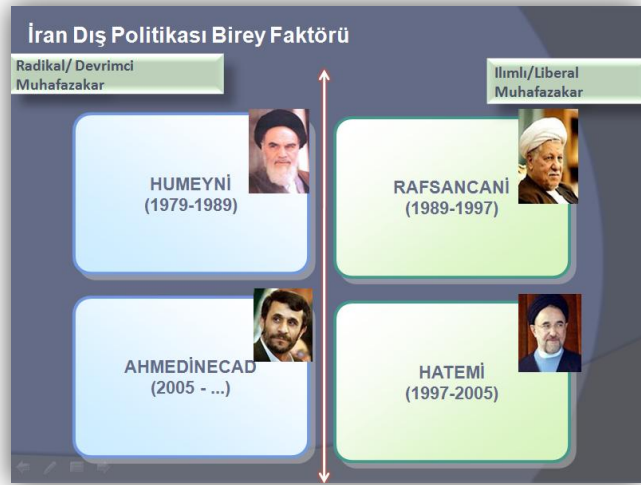
¹² R. K. Ramazani, “Ideology and Pragmatism in Iran’s Foreign Policy”, *Middle East Journal*, Vol. 58, No. 4, Autumn 2004, s. 555.

¹³ Arı, a.g.e, 174-178.

¹⁴ Mehmet Şahin, “Şii Jeopolitiği: İran için Fırsatlar ve Engeller”, *Akademik Orta Doğu*, Cilt: 1, Sayı: 1, 2006, s. 40; Serkan Taflıoğlu, “İran, Silahlı İslami Hareketler ve Barış Süreci”, *Avrasya Dosyası*, İsrail Özel Sayısı, Cilt: 5, Sayı: 1, ilkbahar 1999, s. 49 ve CIA Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>

Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde yaşanan değişim-dönüşüme bağlı olarak İran dış politikasında Doğu ve Batı eksenleri arasında gelgitler ve stratejik yön arayışları söz konusu olmuştur. Zira Soğuk Savaşın sona ermesi ve iki kutuplu sistemin statik yapısının ortadan kalkmasıyla açığa çıkan yeni uluslararası sistemin dinamik ve çok bileşenli yapısı, diğer devletleri olduğu gibi İran'ı da dış politikada strateji ve taktik arayışlarına yönlendirmiştir. Humeyni, Rafsancani, Hatemi ve Ahmedinecad dönemlerinde oluşturulmaya çalışılan farklı dış politika konseptlerinin bu yönüyle özellikle sistem değişkenine paralel olarak şekillendiği görülmektedir. Bir başka deyişle sistemik değişkenler, İran dış politikasında da yön değişimine neden olmuştur.

Sistemsel parametrelerin yanı sıra İran'ın oligarşik dini rejiminde birey değişkenleri de dış politika yapımında önemli rol oynamaktadır. Dini lider Humeyni ve cumhurbaşkanları Rafsancani, Hatemi ve Ahmedinecad dönemlerinde gözlemlendiği gibi İran dış politikasında birey değişkenine bağlı olarak süreklilik ve kırılmalar yaşanmaktadır. 1979 Devrimiyle İran dış politikasında büyük bir kopuş meydana gelmesine rağmen, devrim sonrasında birey değişkenine bağlı olarak kopuştan ziyade önemli kırılmaların yaşandığı görülmektedir.

1979'dan sonra İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politikasında kopuş olarak sayılabilecek değişimler yaşanmamasına karşın kırılmalar meydana gelmiştir. İlimli-liberal muhafazakâr kanadın temsilcileri Rafsancani ve Hatemi dönemlerindeki dış politikanın geleneksel muhafazakâr Humeyni döneminden farklılaşması; radikal-devrimci muhafazakâr Ahmedinecad dönemindeki dış politika yaklaşımının Rafsancani ve Hatemi dönemlerinden ziyade Humeyni çizgisine -farklılıklar olmakla beraber- yaklaşması söz konusu kırılmalara örnek gösterilebilir. Dolayısıyla İran dış politikasında 1979'dan günümüze dek süren arayışlar, aynı zamanda bu yönüyle birey düzeyindeki içsel faktörlere bağımlı olarak gelişmiştir.

İran dış politikasındaki kırılmalar daha ziyade dış politika stratejilerine ve taktiksel hamlelere, süreklilikler ise dış politika hedefleri ekseninde oluşturulan orta ve uzun vadeli devlet politikalarına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde ilimli tavır ve söylemlerde bulunarak Batı ile uzlaşma ve diyalog sürecini önceleyen Hatemi'nin söz konusu

yaklaşımının aksine askeri harcamalara önceki dönemlerden daha fazla kaynak aktarması,¹⁵ İran dış politikasının pragmatizmine örnek teşkil etmektedir. Benzer şekilde Şah döneminden bu yana sürdürülen nükleer çalışmalar ve Humeyni döneminden günümüze dek devam eden ABD ve İsrail karşıtlığı da İran dış politika zihniyetinin süreklilik öğeleri arasında öne çıkan belli başlı örneklerdir.

İran'ın devlet politikalarını meydana getiren bu süreklilik unsurlarından bir diğeri, belki de en önemlisi, bölgede lider güç olma hedefidir. Humeyni'den Rafsancani'ye, Hatemi'den Ahmedinecad'a uzanan siyasi çizgide karar alma mekanizmasının öncelikli hedefi, İran'ı Ortadoğu coğrafyasının lider devleti konumuna taşıyabilmektir. Ancak günümüzde hem iç dinamiklerindeki sosyoekonomik sorunlar, hem de dış politikasında ön plana çıkardığı dini kimliğin manevra alanını Şii coğrafyasına odaklaması nedeniyle Tahran yönetimi bu hedefine henüz ulaşamamıştır. Zira Şii jeopolitiğinin İran dış politikası üzerinde paradoksal bir etkisi vardır. Başka bir ifadeyle Şii jeopolitiği bir yandan İran'a stratejik derinlik kazandırırken, diğer yandan İran'ın jeopolitik ve jeokültürel boyutunu sınırlandırmaktadır. Böylelikle İran, çevresinde görece güçlü olan orta boy bir jeopolitik bölge aktörü olarak rol oynamaktadır.¹⁶

İran'ın uzun menzilli balistik füzeler ve nükleer silahlar üretmesi durumunda jeopolitik hedeflerini gerçekleştirmek adına daha dinamik ve ofansif bir dış politika takip edebileceği ve bölgesel etkisini arttırabileceği söylenebilir. Nitekim İran, nükleer programını bölgenin lider gücü ve küresel bir aktör olmak için rasyonel bir dış politika aracı olarak görmekte ve nükleer faaliyetlerine bu amaçla kararlı bir şekilde devam etmektedir. Üstelik Ortadoğu'da önemli bir dönüşüme neden olan Arap Baharı, risk unsurları taşıdığı gibi, hedeflerini gerçekleştirmesinde İran'a farklı dış politika enstrümanları ve fırsatları da sunmaktadır.

¹⁵ Bilgehan Alagöz, "Değişen Orta Doğu Kavramı ve İran", içinde: *Büyük Orta Doğu Projesi: Yeni Oluşumlar ve Değişen Dengeler*, editörler: Atilla Sandıklı, Kenan Dağcı, Tasam Yayınları, İstanbul, 2006, s. 270.

¹⁶ Yalçın Sarıkaya, "2009 İran Seçim Krizi: İç ve Bölgesel Analiz", http://karasam.giresun.edu.tr/fileadmin/user_upload/raporlar/002.pdf

3. Nükleer Kriz ve Diplomatik Arayışlar

3.1. Tehdit Algılamaları

Devrimle ABD'den giderek uzaklaşmaya başlayan İran, Batı dünyasıyla ilişkilerini koparma noktasına getirmiş; Humeyni'nin Şah yönetiminden kopuşu ifade eden dış politikası, "Amerikan karşıtlığı" üzerine inşa edilmiştir. Yeni rejimin ilk günlerinde İranlı öğrencilerin Tahran'daki Amerikan Büyükelçiliği'ni basmalarıyla ortaya çıkan ve 444 gün süren "rehineler krizi", İran'ın değişen dış politikasının Amerikan karşıtlığı ekseninde kurgulandığını gösteren önemli bir örnek olmuştur. Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgalinin ardından ABD'nin bölgeye müdahalesi ve 11 Eylül saldırılarının ardından ABD'nin önce Afganistan'a, sonrasında ise Irak'a yerleşmesi,

İran'ın "çevrelenmişlik psikolojisini" ve "işgal sendromunu" tetiklemiştir. Bu durum İran dış politikasındaki Amerikan karşıtlığını güçlendirmiş; İran ve ABD güvenlik ikilemi ekseninde karşıt aktörler haline gelmiştir.¹⁷

ABD açısından bakıldığında ise İran, ABD'nin genelde küresel özelde de Ortadoğu'daki hedeflerine ulaşabilmesinde "bozucu girdi" niteliğine sahiptir. Hamas ve Hizbullah üzerindeki etkisi göz önünde bulundurulduğunda Tahran'ın ABD ve İsrail'in bölgedeki çıkarlarına büyük bir tehdit oluşturduğu söylenebilir. Dolayısıyla İran ABD'nin tehdit sıralamasında en üst sırada bulunmaktadır. 2006 ABD ulusal güvenlik stratejisine göre ABD'nin Ortadoğu'daki amaçları şu şekilde özetlenebilir:

- Bölgede petrol ve doğalgaz güvenliğini sağlamak,
- Hem enerji güvenliğine hem de İsrail'in güvenliğine karşı terörist örgütlerden gelecek tehditleri bertaraf etmek,
- Nükleer silahların yayılmasını önlemek,
- İsrail'in varlığını ve bölgedeki askeri üstünlüğünü korumak,

¹⁷ Gawdat Bahgat, "Nuclear Proliferation: The Islamic Republic of Iran", *Iranian Studies*, Vol: 39, No: 3, 2006, s. 313.

→ Nihai hedef olarak bölgede ekonomik liberalizasyonu sağlamak ve bölgede demokrasiyi yerleştirmektir.¹⁸

Bu hedefler çerçevesinde bir değerlendirme yapıldığında İran, hem mevcut statükoyu bozabilme hem de Amerikan çıkarları açısından bölgedeki gelişmeleri negatif etkileyebilme potansiyeli taşıyan bir tehdit olarak konumlandırılmaktadır. Örneğin enerji güvenliği açısından düşünüldüğünde Hürmüz Boğazı'ndaki nüfuzu nedeniyle İran'ın enerji akışını negatif etkileme gücü bulunmaktadır. Ayrıca İran'ın Hizbullah ve Hamas aracılığıyla ABD ve İsrail'e karşı etkisini arttırması ve Irak'taki Şii gruplar üzerindeki nüfuzunu kullanması, ABD açısından İran'ın durumunu daha da önemli kılmaktadır.

2002 yılında İran'ın Arak ve Natanz'da bulunan gizli nükleer tesislerinin uluslararası gündeme yerleşmesiyle iki aktör arasındaki tansiyon daha da artmıştır. İran nükleer krizi zamanla çok bilinmeyenli bir denkleme dönüşerek küresel bir sorun haline gelmiştir. Bu bağlamda Başkan Bush, “şer eksenini”nde konumlandığı İran'ın, nükleer programı nedeniyle küresel barış için büyük bir tehdit oluşturduğunu belirtmiş ve “üçüncü dünya savaşı”nı engellemek adına İran nükleer faaliyetlerinin durdurulması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁹ Bush'un bu sert söylemleri İran karar alıcıları tarafından benzer şekilde karşılık görmüş ve söz konusu söylemler iki tarafın zamanla radikalleşmesine ve karşılıklı restleşmesine neden olmuştur.

ABD, İran nükleer programının askeri amaçlı ve nükleer silah üretmeye yönelik olduğunu ileri sürerken; İran ise nükleer çalışmalarının sivil ve barışçıl amaçlı olduğunu ve nükleer faaliyetlerinin uluslararası hukuka ve Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'na (NPT)²⁰ uygun olduğunu iddia etmektedir. BM Güvenlik Konseyi'nden başta ekonomik olmak üzere İran'a birçok yaptırım kararı çıkmasına rağmen İran'ın nükleer programına devam etmesi, ABD'nin askeri operasyon seçeneğini tekrar gündeme getirmesine sebep olmuştur.

¹⁸ Nihat Ali Özcan, Özgür Özdamar, “Iran's Nuclear Program and the Future of US-Iranian Relations”, *Middle East Policy*, Vol: 26, No:1, 2009, s. 125.

¹⁹ Jennifer Knepper, “Nuclear Weapons and Iranian Strategic Culture”, *Comparative Strategy*, No: 27, 2008, s. 453.

²⁰ NPT, 1 Temmuz 1968'de ABD, SSCB ve İngiltere arasında imzalanmış ve 1970 yılında yürürlüğe girmiştir. NPT nükleer yayılmanın önlenmesi, silahsızlanma ve nükleer enerjinin barışçıl kullanımı olmak üzere 3 temel ilkeye dayanmaktadır. NPT rejimi, 1967'den önce nükleer silahlara sahip olmayan devletlere nükleer silahlanmanın yayılmasını engellemek amacıyla taşımakta ve UAEK kontrolünde ülkelerin nükleer enerji üretimiyle ilgili hükümler içermektedir. İran NPT'yi yürürlüğe girdiği 1970 yılında imzalamıştır; antlaşma metni için bkz. Treaty On The Non-Proliferation Of Nuclear Weapons, <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infircs/Others/infirc140.pdf>

3.2. Nükleer Programı Önleme Girişimleri

Barack Obama, 2009 yılında ABD Başkanı olduktan sonra İran nükleer programının önlenmesi için müzakerelere öncelik vermiştir. Bu doğrultuda İran Milli Güvenlik Kurulu Sekreteri Said Celili'nin başkanlığındaki İran heyeti ile Avrupa Komisyonu Dış Politika Komiseri Javier Solana'nın başkanlık ettiği 5+1 grubu²¹ heyeti 1 Ekim 2009'da Cenevre'de bir araya gelmiştir. Cenevre'deki görüşmelerde "İran'ın tıp alanında faaliyet gösteren Tahran Nükleer Araştırma Reaktörü için ihtiyaç duyulan yakıtın karşılanması" ve "zenginleştirilmiş uranyumun İran dışına çıkarılarak daha yüksek oranda zenginleştirilip yakıt çubuğuna dönüştürülerek İran'a teslim edilmesi" üzerinde prensip olarak anlaşma sağlanmıştır.²²

3.2.1. Viyana Anlaşması

Cenevre'deki görüşmelerin paralelinde Viyana grubunu oluşturan ABD, Fransa, Rusya ve Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (UAEK)²³ ile İran temsilcileri 19-21 Ekim 2009 tarihinde Viyana'da bir araya gelerek UAEK'nın hazırladığı öneride uzlaşmışlardır. Bu öneriye göre İran %3,5 oranında zenginleştirdiği uranyumun %70'ini (1200 kg) Rusya'ya gönderecek, akabinde Rusya da İran'dan aldığı düşük seviyedeki zenginleştirilmiş uranyumu Tahran Nükleer Araştırma Reaktörü için gerekli olan %20'lik oranda zenginleştirerek Fransa'ya gönderecekti.²⁴ Amaç, %20 oranında zenginleştirilmiş uranyumun daha fazla zenginleştirilmesini önlemek ve uranyumun Fransa'da işlenerek nükleer yakıt çubuğuna dönüştürülmesini ve İran'a teslim edilmesini sağlamaktır.²⁵

Tahran yönetimi başlangıçta Viyana önerisine olumlu yaklaşmasına karşın İran kamuoyunda öneriye karşı ciddi tepkiler ortaya çıkmış ve bu tepkiler, Fransa ve Rusya'ya güvenilemeyeceği ve Batılıların asıl amacının İran'ın elindeki zenginleştirilmiş uranyum stokunun alınması olduğu noktasında birleşmiştir. Ayrıca öneride zenginleştirilmiş yakıt verilmesine yönelik bir

²¹ 5+1 grubu, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi daimi üyeleri (ABD, Rusya, Çin Halk Cumhuriyeti, Fransa, İngiltere) ve Almanya'dan oluşmaktadır.

²² Paul K. Kerr, "Iran's Nuclear Program: Status", *CRS Report for Congress*, Congressional Research Service, 29 Aralık 2009, <http://www.fas.org/sgp/crs/nuke/RL34544.pdf>

²³ UA EK 29 Temmuz 1957'de kurulan ve BM bünyesinde faaliyet gösteren özerk bir kurumdur. UA EK'nın başlıca amacı, nükleer silahların yayılmasını önlemek ve nükleer teknolojinin barışçıl amaçlarla kullanılmasını sağlamaktır. Bu doğrultuda UA EK, nükleer bilim ve teknolojinin barışçıl amaçlarla kullanılması ve planlanması konusunda üye ülkelere destek sağlamaktadır. Denetim mekanizması aracılığıyla ortaya koyduğu nükleer güvenlik standartları çerçevesinde ülkelerin taahhütlerini yerine getirip getirmediğini kontrol etmektedir. İran UA EK'ya 1958'de üye olmuştur.

²⁴ Bayram Sinkaya, "İran Nükleer Programı Karşısında Türkiye'nin Tutumu Ve Uranyum Takası Mutabakatı", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 2, Sayı:18, 2010, s. 69.

²⁵ Zenginleştirilmiş uranyum, maddenin içindeki U-235 izotopları %20 seviyesine çıkarıldığı zaman elde edilmekte ve nükleer bomba yapımında kullanılabilir. Ancak etki kapasitesi yüksek bir nükleer bomba elde edilebilmesi için %90 oranında yüksek seviyede zenginleştirilmiş uranyuma ihtiyaç duyulmaktadır.

garanti bulunmadığı vurgulanmıştır. Bunun üzerine İran, Viyana önerisinin içeriğindeki yer, zaman ve miktar konularında revizyona gidilmesini istemiştir. Viyana’da anlaşmaya varılmasına rağmen İran’ın yeni bir öneri sunması, 5+1 grubu ülkelerinde tepkiye yol açmış ve İran’ın yeni önerisi kabul edilmemiştir.²⁶

UAEK Başkanı Muhammed El Baradeey, çözüm arayışlarının devamını sağlamak adına “zenginleştirilmiş nükleer yakıt İran’a teslim edilene kadar, İran’ın elinde az oranda bulunan zenginleştirilmiş uranyumun her iki tarafın da güven duyduğu Türkiye’de depolanmasını” önermiştir.²⁷ Bu öneri, başta ABD ve Rusya olmak üzere uluslararası aktörler arasında destek bulmuştur. Aynı şekilde öneriye olumlu yaklaşan Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, İran’ın az zenginleştirilmiş uranyumunun Türkiye’de depolanabileceğini açıklamış ve bu önerinin kabul edilmesi için 5+1 grubu ülkeleri, İran ve UAEK temsilcileri ile temaslarda bulunmuştur. Fakat İran’ın zenginleştirilmiş uranyum stokunu kesinlikle ülke dışına çıkarmayacağını açıklaması, krizin müzakere zemininde çözülme umutlarını bir kez daha ertelemiştir.

3.2.2. Tahran Bildirisi

Viyana’daki görüşmelerden sonuç alınamaması üzerine bu kez Türkiye ve Brezilya, Batı ile İran arasındaki krizin aşılması için arabuluculuk girişiminde bulunmuş ve İran’ın bu girişimi kabul etmesi neticesinde İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinecad, Brezilya Cumhurbaşkanı Lula Da Silva ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın katılımıyla Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, İran Dışişleri Bakanı Menuçehr Muttaki ve Brezilya Dışişleri Bakanı Celso Amorim,

uranyum takası konusunda uzlaşmaya varılan mutabakat metnini 17 Mayıs 2010 tarihinde imzalamışlardır.²⁸

²⁶ Sinkaya, a.g.m, s. 69-70.

²⁷ “IAEA Chief: Iran should store enriched uranium in Turkey,” *Today’s Zaman*, 9 Kasım 2009.

<http://www.todayszaman.com/news-192403-iaea-chief-iran-should-store-enriched-uranium-in-turkey.html>

²⁸ “İran: Uranyum Takası Türkiye’de Yapılacak”, *Radikal*, 17 Mayıs 2010, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=997227&Date=17.05.2010&CategoryID=81>

Bir anlaşma niteliğinde olmayan Tahran Bildirisi, İran ile Viyana grubu arasında nükleer yakıt takası anlaşması yapılmasını sağlamak amacıyla üç ülkenin mutabakata vardığı bir metindir. Söz konusu metinde tarafların NPT'ye bağlılığı teyit edilmekte ve İran dahil NPT'ye taraf tüm üye ülkelerin ayrımcılık yapılmadan barışçıl amaçlı araştırma, üretme ve kullanma (nükleer zenginleştirme faaliyetleri dahil nükleer yakıt çevrimi) hakkının bulunduğu belirtilmektedir. Barışçıl amaçlı nükleer enerji hakkının vurgulandığı metinde, İran'ın NPT'den kaynaklanan hak ve yükümlülüklerini tehlikeye sokacak tedbir, eylem ve retorik açıklamalardan kaçınılarak her türlü çatışmacı davranışlardan uzak durulması ve bunun yerine nükleer alanda işbirliği yapılması gerektiği ifade edilmiştir.²⁹

İran, Tahran Bildirisi uyarınca düşük düzeyde zenginleştirilmiş 1200 kg uranyumun Türkiye'de muhafaza edilmesini kabul etmiştir. Söz konusu uranyumun Türkiye'de bulunduğu sürece İran'a ait olduğu, İran ve UAEK'nın istedikleri zaman Türkiye'deki uranyumun depolanma ve saklanma koşullarını denetleyebileceği vurgulanmıştır. İran'ın belirtilen hususları kabul ettiğini 7 gün içinde UAEK'ya bildirmesi; ABD, Rusya, Fransa ve UAEK'dan oluşan Viyana grubunun olumlu cevabına paralel olarak Tahran'daki araştırma reaktörü için 120 kg yakıtın teslim edilmesinin taahhüt edilmesi ve takasla ilgili detaylara kesin anlaşmada yer verilmesi öngörülmüştür. Anlaşmaya varıldıktan sonra İran, düşük oranda zenginleştirilmiş 1200 kg uranyumu bir ay içinde Türkiye'ye göndermeyi kabul etmiştir. Bu doğrultuda metinde, Viyana grubunun da bir yıl içinde 120 kg yakıtı İran'a teslim etmesi gerektiği belirtilmiştir. Bildirinin şartlarına uyulmaması durumunda İran'ın verdiği uranyumu geri isteme hakkına sahip olduğu ve Türkiye'nin de bu istek doğrultusunda iade işlemini gerçekleştireceği öngörülmüştür.³⁰

ABD dışındaki 5+1 grubu üyeleri ve UAEK bildiriye ihtiyatla yaklaşmıştır. İran'ın uranyum takası için elindeki az zenginleştirilmiş uranyumu Türkiye'ye göndermeyi kabul etmesi, olumlu bir adım olarak değerlendirilmesine karşın Tahran'da imzalanan bildirinin İran'ın nükleer programından kaynaklanan esas sorunları çözmediği ileri sürülmüş ve söz konusu adımlar bu nedenle yetersiz bulunmuştur. Ayrıca tüm bunların İran'ın somut adım atması anlamına gelmediği görüşü paylaşılmıştır. Zira İran'ın kısa bir süre sonra %20 oranında uranyum zenginleştirme faaliyetlerine devam edeceğini açıklaması, İran'ın asıl amacının anlaşmaya varmaktan ziyade uluslararası yaptırımlardan kaçmak olduğu şeklinde değerlendirilmiştir. Tahran Bildirisi'ne karşı en olumsuz tepkiyi gösteren ABD; İran'ı "yeni yaptırımlar uygulanması konusundaki baskıdan kurtulmaya çalışmakla" suçlayarak, İran'ın

²⁹ 17 Mayıs 2010 tarihli Türkiye, İran ve Brezilya Dışişleri Bakanları Ortak Deklarasyonu, <http://www.mfa.gov.tr/17-mayis-2010-tarihli-turkiye-iran-brezilya-disisleri-bakanlari-ortak-deklarasyonu.tr.mfa>

³⁰ 17 Mayıs 2010 tarihli Türkiye, İran ve Brezilya Dışişleri Bakanları Ortak Deklarasyonu, <http://www.mfa.gov.tr/17-mayis-2010-tarihli-turkiye-iran-brezilya-disisleri-bakanlari-ortak-deklarasyonu.tr.mfa>

söz konusu anlaşmayı BM Güvenlik Konseyi toplantısı öncesi imzalamasına dikkat çekmiştir. Yaptırım tasarısını gündeme taşıması sonrasında ABD, Güvenlik Konseyi üyelerinin desteğini aldığını açıklamıştır.³¹

3.2.3. BM Güvenlik Konseyi'nin 1929 Sayılı Yaptırım Kararı

Türkiye ve Brezilya'nın girişimlerine karşın Tahran Bildirisi beklenen ve istenen uzlaş zeminini sağlayamamıştır. Tahran Bildirisi, BM Güvenlik Konseyi'nden yeni yaptırım kararı çıkması ihtimali karşısında İran'ın diplomatik bir manevrası olarak yorumlanmıştır. ABD İran'ın uranyum zenginleştirme çalışmalarına devam etmesi nedeniyle yeni bir yaptırım uygulanması talebinde bulunmuştur. Türkiye ve Brezilya diplomatik müzakerelere devam edilmesi gerekçesiyle yaptırım kararına karşı çıkmalarına ve bu yönde girişimlerde bulunmalarına rağmen yaptırım kararına engel olamamışlardır. Böylece BM Güvenlik Konseyi'nde 9 Haziran 2010'da İran'a karşı 1929 sayılı yeni bir yaptırım kararı alınmıştır.³²

İran'a karşı daha önce alınan kararları teyit eden 1929 sayılı kararda; İran'dan uranyum zenginleştirme işlemlerini, yakıt geri-dönüşümünü ve ağır-su reaktörü inşasını durdurması ve bu alanlarda yeni girişimlerde bulunmaması istenmiştir. Ayrıca nükleer faaliyetlerinin sivil ve barışçıl amaçlı olduğunu garanti etmesi adına İran'ın UAEK ile kapsamlı işbirliği yapması istenmiştir. İran'ı Güvenlik Konseyi'nin isteklerini yerine getirmeye zorlamak amacıyla İran'a karşı daha önce alınan yaptırım kararlarının kapsamı genişletilmiştir. İran'ın nükleer faaliyetleri ve nükleer başlık taşıyabilecek füze geliştirme programlarıyla ilgili her türlü materyal, teçhizat ve teknolojinin İran'a transferi yasaklanırken, bu ülkede söz konusu faaliyetlere dâhil olan kurum ve kişilerin yurtdışındaki fonları dondurulmuş ve ilgili kişilerin seyahatlerine kısıtlamalar getirilmiştir. İran'a giden her türlü kargonun denetlenmesi, devletlerin İran ile yürüttükleri finansal ilişkilere dikkat etmeleri ve yaptırımların uygulanması konusunda aldıkları tedbirleri Yaptırım Komitesi'ne bildirmeleri istenmiştir.³³ Bu çerçevede 1 Temmuz'da

³¹ Sinkaya, a.g.m, s. 74-75.

³² 1929 sayılı karar, Türkiye ve Brezilya'nın "hayır" ve Lübnan'ın "çekimser" oyuna karşın 12 oyla kabul edilmiştir. Daha önceki tutumlarının aksine Çin ve Rusya da bu kararda "evet" oyu kullanmışlardır; Security Council Imposes Additional Sanctions on Iran, 9 June 2010, <http://www.un.org/News/Press/docs//2010/sc9948.doc.htm>

³³ Sinkaya, a.g.m, s. 77 ve Resolution 1929 (2010), United Nations Security Council Resolutions, http://www.iaea.org/newscenter/focus/iaeaairan/unsc_res1929-2010.pdf

ABD Başkanı Obama Tahran'a yönelik en sert yaptırımları öngören kanunu imzalamış, AB de 26 Temmuz'da İran'a yaptırımları güçlendirmiştir.

3.2.4. İstanbul Görüşmeleri

Güvenlik Konseyi'nin yaptırım kararı sonrasında İran, uranyum zenginleştirme çalışmalarının NPT'den kaynaklanan bir hakkı olduğunu vurgulayarak bu çalışmalara devam etmiştir. İran, toz uranyum ürettiğini ve yakın bir zamanda da nükleer yakıt çubuklarını üretebileceğini iddia etmiş, İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Salahi bu süreçte yaklaşık 40 kg %20 oranında zenginleştirilmiş uranyum ürettiklerini açıklamıştır.³⁴ Bu gelişmelere paralel olarak askıda bulunan görüşmelere tekrar başlanması için arayışlar devam etmiştir. AB'nin Dışişleri Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton'ın müzakerelere devam edilmesi önerisi, İran'ın nükleer baş müzakerecisi Said Celili tarafından kabul edilmiş ve 5+1 grubuyla İran arasındaki görüşmeler 6-7 Aralık 2010 tarihlerinde Cenevre'de yeniden başlamıştır. Görüşmelerde herhangi bir ilerleme kaydedilmemesine rağmen görüşmelerin ikinci turunun İstanbul'da yapılması kararlaştırılmıştır.

5+1 üyeleriyle İran arasındaki müzakereler 21-22 Ocak 2011 tarihlerinde İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sırasında ayrıca Viyana grubu ülkeleri ABD, Rusya ve Fransa ile İran ilk kez ayrı bir toplantı da yapmışlardır.³⁵ 5+1 grubundan oluşan heyete başkanlık yapan AB Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton görüşmeler sonrasında, müzakerelerden olumlu bir sonuç alamadıklarını belirtmiştir. Ashton, İran'ın nükleer programını sadece barışçıl amaçlarla yaptığını dair argümanlar ortaya koyması gerektiğini ve İran'ın işbirliği için gerekli tavrı sergilemediğini vurgulamıştır.³⁶ Dolayısıyla İstanbul görüşmelerinden de nükleer krizi diplomatik yöntemlerle çözecek somut bir sonuç çıkmamıştır.

³⁴ Ivanka Barzashka, "Using Enrichment Capacity to Estimate Iran's Breakout Potential", *Federation Of The American Scientists Issue Brief*, 21.01.2011, s.14, http://www.fas.org/pubs/docs/IssueBrief_Jan2011_Iran.pdf "Iran Announces Plan to Produce Medical Reactor Fuel", <http://www.nti.org/gsn/article/iran-announces-plan-to-produce-medical-reactor-fuel/>

³⁵ No: 28, 22 Ocak 2011, P5+1 ile İran Arasında 21-22 Ocak 2011 Tarihlerinde İstanbul'da Gerçekleştirilen Toplantı Hk, http://www.mfa.gov.tr/no_-28_-22-ocak-2011_-p5_1-ile-iran-arasinda-21-22-ocak-2011-tarihlerinde-istanbul_da-gerceklestirilen-toplantı-hk_.tr.mfa

³⁶ Programme nucléaire de l'Iran - Déclaration de la Haute Représentante de l'Union européenne, Catherine Ashton, au nom des E3+3, à l'issue des pourparlers à Istanbul les 21 et 22 janvier 2011 (Bruxelles, 22 Janvier 2011), <http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/pays-zones-geo/iran/l-union-europeenne-et-liran/article/programme-nucleaire-de-l-iran>

3.2.5. UAEK'nın İran Nükleer Çalışmalarıyla İlgili Raporu

UAEK Başkanı Yukiya Amano tarafından İran nükleer çalışmalarıyla ilgili hazırlanan ve 9 Kasım 2011 tarihinde açıklanan raporda, güvenilir kaynaklara dayandığı belirtilen bilgiler doğrultusunda İran nükleer programının askeri boyutuna dikkat çekilmiştir. Raporda, İran'ın nükleer santrallerinde nükleer silah üretmek amacıyla birçok deney yapıldığı ve bu deneylerin bir kısmında başarıya ulaşıldığı aktarılmıştır. Bununla birlikte İran'ın nükleer silah tasarımı ve üretimi konusunda faaliyetlerde bulunduğu ve denemeler yaptığı belirtilmiştir. Raporun vurguladığı önemli noktalardan biri de, İran'ın nükleer savaş başlığı elde etmek için bilgisayar simülasyonları ve modellemeleri gerçekleştirdiğini, nükleer mühendislerin nükleer başlıkların füzelere entegrasyonu konusunda çalışmalar yaptığını ve bu kapsamda orta menzilli Şahab 3 füzesinin nükleer füzeye dönüştürülmeye çalışıldığını ileri sürmesi olmuştur.³⁷

Rapor 17-18 Kasım tarihlerinde Viyana'da yapılan yönetim kurulu olağan toplantısında üye ülkelere sunulmuştur. 5+1 grubu ülkeleri, İran'ın nükleer programına yönelik yeni bir karar tasarısı ortaya koymuşlardır. Oy çoğunluğuyla³⁸ kabul edilen yeni karar tasarısında İran nükleer programının askeri boyutuna dikkat çekilmiş ve uluslararası toplumun İran nükleer programına dair kaygılarının önüne geçmek amacıyla İran

karar alıcılarının UAEK ile şeffaflığa dayalı bir işbirliği kurması gerektiği ifade edilmiştir. Karar tasarısında ayrıca, İran'ın taraf olduğu NPT'nin ani ve izinsiz denetimlerine imkân tanıyan Ek Protokolü³⁹ bir an önce onaylaması gerektiğinin yeniden altı çizilmiştir. Toplantıda İran ise

³⁷ Raporun tamamı için bkz. Implementation of the NPT Safeguards Agreement and Relevant Provisions of Security Council Resolutions in the Islamic Republic of Iran, GOV/2011/65, <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Board/2011/gov2011-65.pdf>

³⁸ Tasarı 32 lehte, iki aleyhte ve bir çekimser oyla kabul edilmiş, oylama sırasında Küba ve Ekvator "hayır" oyu kullanırken Endonezya "çekimser" kalmıştır; December 2011: Iran, http://www.securitycouncilreport.org/site/c.gKWLeMTIsG/b.7886213/k.9533/December_2011brIran.htm

³⁹ Ek Protokol, NPT'ye taraf ülkelerdeki nükleer tesis ve faaliyetlerin denetimlerinin etkinliğini arttırmak amacıyla 1997'de oluşturulmuştur. Ek Protokol, UAEK ile üye ülkeler arasında NPT'yi tamamlayıcı bir anlaşma olarak tanımlanabilir. Ek Protokol, UAEK'ya rutin denetimlerinin dışında aniden ve herhangi bir izne ihtiyaç

hazırlanan raporun profesyonel olmayan bir niteliğe sahip olduğunu ve teknik bir organizasyonun siyasetlendiğini belirtmiştir.⁴⁰

4. Kaos Senaryoları

İran nükleer krizini diplomatik yöntemlerle çözme girişimlerinden sonuç alınamaması ve bu yöndeki umutların azalmaya başlaması, krizin çatışmaya dönüşme ihtimalinin yüksek olduğuna dair yorumları beraberinde getirmektedir. Üstelik İran ile ABD'nin giderek sertleşmesi ve iki aktör arasında sıcak bir çatışma yaşanacağına ilişkin değerlendirmelerin uluslararası kamuoyunun gündemine yerleşmesi, İran'ı küresel kaos senaryolarının merkezine konumlandırmaktadır. Bu senaryoların ilki, İran nükleer tesislerinin ve füze sistemlerinin ABD veya İsrail tarafından düzenlenecek bir askeri operasyon ile vurulmasıdır. İkincisi, Hürmüz Boğazı'nın İran tarafından silahlı güç ile kapatılması, bundan dolayı petrol fiyatlarının hızla artması ve küresel çapta büyük bir petrol krizi çıkmasıdır. Üçüncüsü, ABD kuvvetlerinin Irak'tan çekilmesi ve Arap Baharının etkisiyle Ortadoğu bölgesinde oluşan hassasiyetten yararlanan İran'ın Şii-Sünni çatışmasına yol açabilecek girişimlerde bulunmasıdır.

4.1. İran'a Askeri Operasyon Yapılma Senaryosu

UAEK raporunun açıklanmasından sonra İran'ın uranyum zenginleştirme çalışmalarına devam etmesi ve nükleer yakıt çubuklarını ürettiğini açıklaması uluslararası kamuoyunu tedirgin etmiştir. Ayrıca Tahran'ın nükleer silah tetik tertibatı ürettiğine, Şahab-3 (2000 km) füzeleriyle İsrail'i doğrudan vurabilecek kapasiteye ulaştığına, Fecr-3 (45 km) ve Fecr-5 (75 km) füzeleriyle de HAMAS vasıtasıyla İsrail için her an bir tehdit oluşturduğuna dair

haberlerin ABD ve İsrail kamuoyunda yayılması tüm dikkatleri İran'a çekmiştir.⁴¹ Söz konusu tehdit algılamaları çerçevesinde Tahran'ın nükleer programını engellemek için askeri

duymaksızın özel denetimler yapma yetkisi tanımaktadır. İran NPT Ek Protokolünü 18 Aralık 2003 tarihinde imzalamış, ancak hala onaylamamıştır.

⁴⁰ December 2011: Iran,

http://www.securitycouncilreport.org/site/c.gIKWLeMTIsG/b.7886213/k.9533/December_2011brIran.htm

⁴¹ Yossi Melman ve Hagar Mizrahi, "News of Palestinian Rockets", <http://www.jewishpolicycenter.org/2191/haaretz-wikileaks-exclusive-iran-providing-hamas>, "HAMAS Rockets", <http://www.globalsecurity.org/military/world/para/hamas-qassam.htm>

müdahale seçeneği çok ciddi bir biçimde tartışılmaktadır.⁴² ABD'nin hava harekâtı ve füze saldırısıyla İran'ın nükleer tesislerini vurma ihtimalinin arttığı ve ABD'nin herhangi bir askeri operasyon başlatmaması durumunda olası bir saldırının İsrail tarafından tek başına gerçekleştirileceğine ilişkin değerlendirmeler yapılmaktadır. Üstelik bu konuda gerekli hazırlıkların üst seviyeye çıkarıldığı ve harekât ortamının olgunlaştırılmaya çalışıldığına dair tahminlerde bulunulmaktadır.

Geçmişte Tahran'ın nükleer bilgisayar kodlarına virüs bulaştırılması, birçok nükleer uzmanın öldürülmesi ve Tahran'ın yaklaşık 50 km batısındaki Bidganeh'teki tesiste yaşanan patlamada başta balistik füze programının önemli isimlerinden Tuğgeneral Hasan Tehrani Mukaddem olmak üzere 17 kişinin hayatını kaybetmesi İran'ın endişelerini arttırmaktadır.⁴³ Son olarak da İran'ın önde gelen nükleer bilim adamlarından Mustafa Ahmedi Ruşen'in 11 Ocak'ta öldürülmesi, İran'da istihbarat örgütleri arasında yaşanan gizli savaşın devletlerarası sıcak bir çatışmaya dönüşme ihtimalini gündeme yerleştirmektedir.⁴⁴

Bu bağlamda İran, ABD ve İsrail istihbaratlarının ve güvenlik kurumlarının koordineli hazırladığı bir operasyon planıyla önemli nükleer tesislerinin yok edilmek istendiğinden endişe duymaya başlamış ve Tahran yönetiminin olası saldırılara karşı hazırlıklarını arttırdığı öne sürülmüştür. Nitekim İran'ın Hürmüz Boğazı'nda yaptığı kapsamlı tatbikat da bunu doğrulamaktadır. General Muhammed Ali Caferi'nin olası bir saldırı veya gizli bir operasyon karşısında askeri güçlere her an hazır olma emri verdiği ileri sürülmüştür. Batılı istihbarat kaynakları ise Tahran rejiminin uzun menzilli füzeleri, tahrip gücü yüksek patlayıcıları, büyük topları ve muhafız birliklerini temel savunma noktalarına konuşlandırıldığını belirtmişlerdir.⁴⁵

4.2. İran'ın Hürmüz Boğazı'nı Kapatması ve Petrol Krizi Senaryosu

İran'ın bütün yaptırımlara rağmen nükleer programına devam etmesi ve bir yıl içinde nükleer silah üretebilecek kapasiteye ulaşabileceğine ilişkin öngörülerde bulunulması, küresel ve bölgesel aktörlerin kaygılarını arttırmaktadır. Söz konusu durumdan başta ABD ve İsrail olmak üzere uluslararası kamuoyu büyük rahatsızlık duymaktadır. Bu çerçevede ABD, İran Merkez Bankası ile iş yapan finans kuruluşlarına yaptırım uygulanması kararını almış; Suriye

⁴² Bu konuda bkz. Stephen M. Walt, "Why Attacking Iran is a stil bad idea?", 27.12.2011, http://walt.foreignpolicy.com/posts/2011/12/27/why_attacking_iran_is_still_a_bad_idea 'Military strike won't stop Iran's nuclear program', <http://www.haaretz.com/news/military-strike-won-t-stop-iran-s-nuclear-program-1.266113>

⁴³ "İran Savaş İçin Hazırlanıyor", <http://www.hurriyet.com.tr/planet/19401449.asp> 6 Aralık 2011.

⁴⁴ "Bomb kills Iran nuclear scientist as crisis mounts", 12 Ocak 2012, http://www.sundaytimes.lk/index.php?option=com_content&view=article&id=14649:bomb-kills-iran-nuclear-scientist-as-crisis-mounts&catid=81:news&Itemid=625

⁴⁵ "İran Savaş İçin Hazırlanıyor", <http://www.hurriyet.com.tr/planet/19401449.asp> 6 Aralık 2011.

için toplanan AB Dışişleri Bakanları, 1 Aralık 2011 tarihinde 143 İran şirketinin mal varlıklarını dondurmuş ve 37 İran vatandaşına seyahat yasağı getirmiştir. Ayrıca Ocak 2012’de yapılan görüşmelerde ay sonunda yapılacak toplantıda petrol ambargosunun karara bağlanması konusunda mutabakata varılmıştır. Avrupa Komisyonu'nun verilerine göre, 2010 yılında AB üyesi ülkeler ham petrol ihtiyaçlarının %5,8’ini İran'dan sağlamıştır.⁴⁶

İran'dan en fazla ham petrol satın alan AB ülkeleri İtalya, İspanya, Belçika ve Yunanistan gerekli tedbirleri almaya çalışmaktadır. İran ham petrol ihracatının %17'sini AB ülkelerine yapmaktadır. Gelirinin yaklaşık yarısını ham petrol ihracatından elde eden İran'ın bu yasak karşısında Asya piyasalarına yöneleceği düşünülmekte, ancak başta Çin olmak

üzere birçok ülke İran'dan ithal ettikleri petrolü azaltacak tedbirler almaktadır.⁴⁷ Nitekim Çin İran'dan Ocak ayı için ithal ettiği petrol miktarını %50 oranında azaltmıştır. Petrol ithalatı Rusya, Afrika ve diğer Ortadoğu ülkelerine kaydırılmaktadır.⁴⁸ ABD diğer ülkelerden de İran'dan yaptığı petrol ithalatını durdurmasını istemekte ve AB bu yönde karar almak için çalışmalarını hızlandırmaktadır. Bu gelişmeler çerçevesinde yaptırımların İran üzerindeki etkisinin her geçen gün artacağı söylenebilir.

Buna karşın İran Hürmüz Boğazı'nı kapatabileceği tehdidinde bulunmaktadır. Bu kapsamda İran Deniz Kuvvetleri Ocak 2012 başında Basra Körfezi ve Hürmüz Boğazı'nda deniz tatbikatı yapmış; bu tatbikatta kısa, orta ve uzun menzilli füze atışları denemiştir. Karadan denize ve denizden denize atılan füzelerin 200 km mesafedeki hedefleri tam

isabetle vurduğu açıklanmıştır. İran deniz tatbikatının hemen ardından kara kuvvetleriyle bir tatbikat daha yapacağını ve Şubat ayında deniz tatbikatına devam edeceğini belirtmiştir. İran ABD'ye Basra Körfezi'nde deniz kuvvetleri bulundurmaması, Hürmüz Boğazı'ndan uçak

⁴⁶ “Suriye İçin Toplandılar, İran'a Yaptırım Kararı Aldılar”, http://www.haberturk.com/dunya/haber/693310-suriye-icin-toplandilar-irana-yaptirim-karari-aldilar_01.12.2011

⁴⁷ “İran'a AB'den de Petrol Yaptırımı Yolda”, <http://www.cnnturk.com/2012/dunya/01/05/irana.abden.de.petrol.yaptirimi.yolda/643400.0/index.html> 05.01.2012

⁴⁸ Esin Gedik, “Hürmüz kapanırsa petrol 200 dolara çıkar”, 09 Ocak 2012, <http://www.aksam.com.tr/hurmuz-bogazi-kapanirsa-petrol-200-dolara-cikar,-cari-acik-36-milyar-dolar-artar-91327h.html>

gemisi ve donanması geçirmemesi yönünde uyarılarda bulunmasına karşın ABD ise Hürmüz Boğazı'nın her durumda açık bulundurulması için ne gerekirse yapılacağını ifade etmektedir. Savunma Bakanı Leon Panetta Hürmüz Boğazı'nın kapatılmasını "kırmızı çizgi" olarak belirtmekte ve boğazın kapatılması durumunda gerekli karşılığın ciddi bir biçimde verileceğini vurgulamaktadır. Dünya'da deniz yoluyla yapılan petrol sevkiyatının yaklaşık %40'nun ve küresel petrol ticaretinin yaklaşık %20'sinin Hürmüz Boğazı'ndan yapıldığı dikkate alındığında boğazın kapatılması durumunda, petrol fiyatlarının birkaç gün içinde yaklaşık iki katına çıkacağı tahmin edilmektedir.⁴⁹

Böyle bir durumda yaşanan ve henüz atlatılmayan finansal krizin küresel bir petrol krizine dönüşeceği ve söz konusu krizden tüm dünyanın etkileneceği öngörülebilir. Uluslararası kamuoyu böyle bir gelişmenin yaşanmasından kaygı duymaktadır. Bu nedenle de İran'a daha önce destek veren ülkeler, bu desteklerini sorgulamaya başlamışlardır. Ayrıca İngiltere'nin bölgeye ilave gemi göndermesi, İran'a karşı ciddi bir askeri harekât gerçekleştirileceğine ilişkin öngörülerini kuvvetlendirmektedir.

4.3. Şii-Sünni Çatışması Senaryosu

Şii jeopolitiği üzerinde etki alanını genişletme potansiyeli ve hedefi olan İran, Arap Baharı kapsamında bölgede meydana gelen gelişmeleri yakından izlemekte, bölgeye yönelik strateji ve politikalarını bu çerçevede şekillendirmektedir. İran, ABD kuvvetlerinin Irak'tan çekilmesi ve bölgedeki ABD yanlısı yönetimlerin halk tarafından devrilmesiyle ortaya çıkan jeopolitik boşluğu bölgesel

gücünü arttırmak adına avantaj olarak değerlendirmeye çalışmaktadır. Bu kapsamda İran, Şii nüfus oranlarına sahip Körfez ülkelerindeki halk hareketlerinin başarıya ulaşması için destek sağlamakta ve böylece ABD'nin bölgedeki etkisini kırmak istemektedir. Ancak önemli bir Şii nüfusa sahip Bahreyn'de ABD'nin 5. Filosu bulunmakta ve diğer Körfez ülkelerinde de ciddi bir ABD askeri varlığı yer almaktadır. Ayrıca son yıllarda bölgede artan İran etkisini dengelemek için faaliyet gösteren Körfez İşbirliği Örgütü'nün bölgesel ve bölge dışı aktörlerle

⁴⁹ "ABD'den Son Uyarı: Hürmüz Kırmızı Çizgimizdir", <http://www.hurriyet.com.tr/planet/19633574.asp> 08.01.2012

stratejik ilişkilerini geliştirmesi ve bölge ülkelerine yapılan büyük çaplı silah alımları⁵⁰ İran'ı rahatsız etmektedir. İran, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin Bahreyn'deki Şii halk ayaklanmasını bastırmak için asker göndermesini şiddetle eleştirmiştir. Suudi Arabistan yönetiminin kendi Şii kökenli halkının eylemlerine karşı tutumuna tepki göstermiştir.

İran, Suriye'deki gelişmeler karşısında ise farklı bir yaklaşım sergilemektedir. Ortadoğu'daki diğer halk hareketlerine destek veren İran, Suriye'deki halk hareketlerine sessiz kalmakta ve uluslararası toplumun Esad yönetimine karşı eleştirilerini Suriye'nin içişlerine müdahale olarak nitelendirmektedir. Böylesine farklı bir davranışın nedeni, Suriye'de Şii mezhebinin bir kolu olan %12 oranındaki Nusayrilerin iktidarda olması ve İran'la yakın ilişki içinde bulunmasıdır. İran'ın tüm yaşananlara rağmen Esad yönetimine destek olması, bölgede yükselen Şii-Sünni gerginliğini daha da arttırmaktadır.

İran yönetiminin Şii hilali söylemini ön plana çıkararak Şii jeopolitiğindeki hareket serbestisini arttırmak istemesi ve bu yönde stratejiler geliştirmesi, Humeyni'den miras kalan dış politika anlayışının bir yansımasıdır. Zira İran'ın öncelikli hedefi bölgede kurduğu Şii eksenini korumak ve etkinliğini Şii hilali üzerinden genişletmektir. Suriye ve Lübnan'a ilave olarak bu eksene, ABD müdahalesi sonrasında Şiiilerin iktidarda söz sahibi olduğu ve giderek ağırlık kazandığı Irak da katılmıştır. İran, Irak'ta Şii iktidarın yönetimi devralması sonrasında bu ülke üzerindeki etkisini her geçen gün arttırmaktadır. ABD birliklerinin çekilmesinin hemen ardından, Cumhurbaşkanı Yardımcısı Sünni lider Tarık Haşimi hakkında terör olaylarına karıştığı gerekçesiyle tutuklama kararı çıkarılması, İran'ın bu ülkeyi kısa bir süre sonra tamamıyla kendi oyun alanı içine dâhil edebileceğini göstermektedir.

Bu gelişmeyle birlikte Arap Baharı kapsamındaki gelişmeler dikkate alındığında, İran'ın Körfez ülkeleri üzerindeki etkisini arttıracığı ve manevra alanını Körfez ülkelerine doğru genişleteceği ileri sürülebilir. İran, İsrail ve ABD karşıtı söylemler üzerinden İslam jeopolitiğinde sempati toplarken, Şiilik üzerinden yeni kartlar ve avantajlar elde etmeye çalışmaktadır. Bunun yanı sıra Tahran yönetimi Şii eksenli izlediği bölgesel politikalar ve stratejiler ile Batı'nın "Şii-Sünni çatlağı oluşturmak suretiyle Müslümanları birbirine düşürme ve Müslüman jeopolitiğinde mezhepsel bir fay hattı meydana getirme" tezine zemin hazırlamaktadır. Bu çerçevede özellikle Suriye'deki gelişmeler daha da önem kazanmaktadır.

⁵⁰ ABD son zamanlarda başta Suudi Arabistan olmak üzere bölgedeki müttefikleriyle silah anlaşmaları yapmaktadır. Beyaz Saray, Suudi Arabistan ile yaklaşık 30 milyar dolar değerindeki F-15 savaş uçağının satışını öngören bir anlaşma yaptıklarını açıklamıştır. Öngörülen satışın Suudi Arabistan'la imzalanan 60 milyar dolarlık silah anlaşması kapsamında yapıldığı ve bu anlaşmaya aynı zamanda helikopterler, füzeler, bombalar ve radar uyarı sistemleri ile gece görüş sisteminin de dahil olduğu belirtilmiştir; "ABD'den kilit müttefike F-15", 29 Aralık 2011, <http://dunya.milliyet.com.tr/abd-den-kilit-muttefike-f15/dunya/dunyadetay/29.12.2011/1482122/default.htm> Söz konusu silah anlaşmaları, ABD'nin İran'a karşı yaptığı stratejik bir hamle olarak yorumlanmaktadır.

Zira Suriye'deki gelişmelerin mezhep çatışmasına dönüşme ve bölgeye yayılma potansiyeli taşıdığı söylenebilir. Bu nedenle de önümüzdeki süreçte İran'ın Suriye üzerindeki politikalarının bilhassa dikkatle takip edilmesi gerekmektedir.

5. SONUÇ

Ortadoğu bölgesinde sıcak bir çatışmanın emareleri izlenmekte ve açıklanan bütün senaryoların merkezinde İran yer almaktadır. "İran nükleer tesislerinin ve füze sistemlerinin ABD veya İsrail tarafından düzenlenecek bir askeri operasyon ile vurulması", "Hürmüz Boğazı'nın İran tarafından silahlı güç ile kapatılması, bundan dolayı petrol fiyatlarının hızla artması ve küresel çapta büyük bir petrol krizi çıkması", "ABD kuvvetlerinin Irak'tan çekilmesi ve Arap Baharının etkisiyle Ortadoğu bölgesinde oluşan hassasiyetten yararlanan İran'ın, Şii-Sünni mezhep çatışmasına yol açacak girişimlerde bulunması" gibi senaryolar, dış politika karar alıcılarını başta sıcak çatışma olmak üzere masada bulunan tüm seçeneklere karşı tedbirli olmaya yöneltmektedir.

Son zamanlarda İran'ın askeri amaçlı nükleer faaliyetlerinin bulunduğu dair ciddi şüphelerin oluşması ve bölgede yaşanan diğer sıcak gelişmelerle birlikte İran nükleer krizi kaosa doğru evrilmeye başlamıştır. İran, Arap Baharında ve özellikle Suriye'deki gelişmelerde görüldüğü üzere bölgedeki diğer gerilim alanlarında ortaya çıkan sorunlar neticesinde nükleer faaliyetlerine devam etme noktasında zaman kazanmakta ve nükleer krizi geçici bir süreliğine de olsa gündemden düşürmek amacıyla söz konusu gerilim alanlarından faydalanmaya çalışmaktadır. Hürmüz Boğazı'nın kapatılması ve Şii-Sünni çatışması olasılığıyla küresel güvenlik tehdit edilmektedir. Ayrıca İran'ın Şii hilali üzerinden izlediği bölgesel politikalar Sünni-Şii çatışması riski ve potansiyeli taşımaktadır. Böyle bir potansiyelin başta ABD olmak üzere Batı tarafından kinetiğe dönüştürülme olasılığı son derece yüksektir. Bu doğrultuda kaos senaryolarının merkezinde yer alan İran'ın nükleer silah üretmesi ve balistik füzelerini geliştirmesi durumunda nasıl politikalar geliştireceği merak edilmekte ve tedirgin olunmaktadır.

İran, mevcut tehdit değerlendirmesinde işgal sendromunu ortadan kaldıracak ve bölgesel lider olma isteğini gerçekleştirebilecek en uygun stratejik gelişmenin, nükleer silaha ve füze sistemlerine sahip olmak olduğunu düşünmektedir. Çünkü nükleer silahlara ve atma vasıtalarına sahip olan bir İran'ın dokunulmaz olacağına ve bölgesel bir güç olarak Şii jeopolitiğini kullanarak etkinliğini yayabileceğine inanılmaktadır. Bu nedenle bütün yaptırımlara ve tehditlere rağmen İran, nükleer programına devam etmektedir. Nükleer programının barışçıl olduğunu iddia etmekte, sıkıştığı zamanlarda müzakerelerin başlaması için uygun ortam oluşturmakta ve böylece programda ulaştığı her aşamayı uluslararası kamuoyuna kabullendirmek için fırsat yaratmaktadır. İran bu politika sayesinde zaman

kazanmaktadır ve İran'ın bir yıl içinde nükleer silah üretebilecek kabiliyete ulaşacağı öngörülmektedir.

İran'da iktidar ve muhalefetin tartışmasız hemfikir olduğu tek politika olan "nükleer program", dış politikada süreklilik gösteren hedeflere ulaşmanın ağırlık merkezini oluşturmaktadır. Nükleer bir İran bölgedeki diğer ülkeler kadar Türkiye için de tehdittir. Bu nedenle Türkiye'nin İran'a nükleer silah üretmek için zaman kazandıracak politikalarını gözden geçirmesi gerekir. Bu doğrultuda Batılı ülkelerle karşı karşıya gelinmesi, Türk dış politikasının İran'ın zaman kazanma stratejisine katkı sağlaması anlamına gelebilir.

KAYNAKÇA

Bayram Sinkaya, “İran Nükleer Programı Karşısında Türkiye’nin Tutumu Ve Uranyum Takası Mutabakatı”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 2, Sayı:18, 2010.

Bilgehan Alagöz, “Değişen Orta Doğu Kavramı ve İran”, içinde: *Büyük Orta Doğu Projesi: Yeni Oluşumlar ve Değişen Dengeler*, editörler: Atilla Sandıklı, Kenan Dağcı, Tasam Yayınları, İstanbul, 2006.

Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1983.*

Gawdat Bahgat, “Nuclear Proliferation: The Islamic Republic of Iran”, *Iranian Studies*, Vol: 39, No: 3, 2006.

Gökhan Çetinsaya, “Rafsanjani’den Hatemi’ye İran Dış Politikasına Bakışlar”, içinde: *Türkiye’nin Komşuları*, Derleyenler: Mustafa Türkeş, İlhan Uzgel, İmge Kitabevi, Ankara, 2002.

Jennifer Knepper, “Nuclear Weapons and Iranian Strategic Culture”, *Comparative Strategy*, No: 27, 2008.

Mehmet Şahin, “Şii Jeopolitiği: İran için Fırsatlar ve Engeller”, *Akademik Orta Doğu*, Cilt: 1, Sayı: 1, 2006.

Nader Entessar, “Iran Nuclear Decision Making Calculus”, *Middle East Policy*, Vol: 26, No: 2, 2009.

Nihat Ali Özcan, Özgür Özdamar, “Iran’s Nuclear Program and the Future of US-Iranian Relations”, *Middle East Policy*, Vol: 26, No:1, 2009.

R. K. Ramazani, “Ideology and Pragmatism in Iran’s Foreign Policy”, *Middle East Journal*, Vol. 58, No. 4, Autumn 2004.

Richard K. Betts, “Incentives For Nuclear Weapons: India, Pakistan, Iran”, *Asian Survey*, Vol: 19, No: 11, 1979.

Robert S. Chase, Emily B. Hill, Paul Kennedy, “Pivotal States and U.S. Strategy”, *Foreign Affairs*, Vol: 75, No:1, January-February 1996.

Serkan Tafloğlu, “İran, Silahlı İslami Hareketler ve Barış Süreci”, *Avrasya Dosyası*, İsrail Özel Sayısı, Cilt: 5, Sayı: 1, İlkbahar 1999.

Tayyar Arı, “Basra Körfezi’nde Güç Dengesi (1978-1991), Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1992.

İnternet Kaynakları

“ABD'den kilit müttefike F-15”, 29 Aralık 2011, <http://dunya.milliyet.com.tr/abd-den-kilit-muttefike-f-15/dunya/dunyadetay/29.12.2011/1482122/default.htm>

“ABD'den Son Uyarı: Hürmüz Kırmızı Çizgimizdir”,
<http://www.hurriyet.com.tr/planet/19633574.asp> 08.01.2012

“Bomb kills Iran nuclear scientist as crisis mounts”, 12 Ocak 2012,
http://www.sundaytimes.lk/index.php?option=com_content&view=article&id=14649:bomb-kills-iran-nuclear-scientist-as-crisis-mounts&catid=81:news&Itemid=625

“HAMAS Rockets”, <http://www.globalsecurity.org/military/world/para/hamas-qassam.htm>

“IAEA Chief: Iran should store enriched uranium in Turkey,” *Today's Zaman*, 9 Kasım 2009.
<http://www.todayszaman.com/news-192403-iaea-chief-iran-should-store-enriched-uranium-in-turkey.html>

“Iran Announces Plan to Produce Medical Reactor Fuel”,
<http://www.nti.org/gsn/article/iran-announces-plan-to-produce-medical-reactor-fuel/>

“İran Savaş İçin Hazırlanıyor”, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/19401449.asp> 6 Aralık 2011.

“İran: Uranyum Takası Türkiye’de Yapılacak”, *Radikal*, 17 Mayıs 2010,
<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=997227&Date=17.05.2010&CategoryID=81>

“İran'a AB'den de Petrol Yaptırımı Yolda”,
<http://www.cnnturk.com/2012/dunya/01/05/irana.abden.de.petrol.yaptirimi.yolda/643400.0/index.html> 05.01.2012

“Suriye İçin Toplandılar, İran'a Yaptırım Kararı Aldılar”,
<http://www.haberturk.com/dunya/haber/693310-suriye-icin-toplandilar-irana-yaptirim-karari-aldilar> 01.12.2011

17 Mayıs 2010 tarihli Türkiye, İran ve Brezilya Dışişleri Bakanları Ortak Deklarasyonu,
<http://www.mfa.gov.tr/17-mayis-2010-tarihli-turkiye-iran-brezilya-disisleri-bakanlari-ortak-deklarasyonu.tr.mfa>

CIA Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>

December 2011: Iran,

http://www.securitycouncilreport.org/site/c.gIKWLeMTIsG/b.7886213/k.9533/December_2011brIran.htm

Esin Gedik, “Hürmüz kapanırsa petrol 200 dolara çıkar”, 09 Ocak 2012,

<http://www.aksam.com.tr/hurmuz-bogazi-kapanirsa-petrol-200-dolara-cikar,-cari-acik-36-milyar-dolar-artar-91327h.html>

Implementation of the NPT Safeguards Agreement and Relevant Provisions of Security Council Resolutions in the Islamic Republic of Iran, GOV/2011/65,

<http://www.iaea.org/Publications/Documents/Board/2011/gov2011-65.pdf>

Ivanka Barzashka, “Using Enrichment Capacity to Estimate Iran’s Breakout Potential”,

Federation Of The American Scientists Issue Brief, 21.01.2011,

http://www.fas.org/pubs/docs/IssueBrief_Jan2011_Iran.pdf

Mehmet Durmuş, “Şahtan Hatemi’ye İran Dış Politikası”,

<http://www.turksam.org/tr/a653.html>

'Military strike won't stop Iran's nuclear program', <http://www.haaretz.com/news/military-strike-won-t-stop-iran-s-nuclear-program-1.266113>

OPEC Annual Statistical Bulletin 2010/2011 s. 22;

http://www.opec.org/opec_web/en/publications/202.htm

P5+1 ile İran Arasında 21-22 Ocak 2011 Tarihlerinde İstanbul’da Gerçekleştirilen Toplantı Hk,

http://www.mfa.gov.tr/no_-28_-22-ocak-2011_-p5_1-ile-iran-arasinda-21-22-ocak-2011-tarihlerinde-istanbul_da-gerceklestirilen-toplanti-hk_.tr.mfa

Paul K. Kerr, “Iran’s Nuclear Program: Status”, *CRS Report for Congress*, Congressional Research Service, 29 Aralık 2009, <http://www.fas.org/sgp/crs/nuke/RL34544.pdf>

Programme nucléaire de l’Iran - Déclaration de la Haute Représentante de l’Union européenne, Catherine Ashton, au nom des E3+3, à l’issue des pourparlers à Istanbul les 21 et 22 janvier 2011 (Bruxelles, 22 Janvier 2011), <http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/pays-zones-geo/iran/l-union-europeenne-et-liran/article/programme-nucleaire-de-l-iran>

Resolution 1929 (2010), United Nations Security Council Resolutions,
http://www.iaea.org/newscenter/focus/iaeairan/unsc_res1929-2010.pdf

Security Council Imposes Additional Sanctions on Iran, 9 June 2010,
<http://www.un.org/News/Press/docs//2010/sc9948.doc.htm>

Stephen M. Walt, "Why Attacking İran is a stil bad idea?", 27.12.2011,
http://walt.foreignpolicy.com/posts/2011/12/27/why_attacking_iran_is_still_a_bad_idea

Treaty On The Non-Proliferation Of Nuclear Weapons,
<http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infcircs/Others/infcirc140.pdf>

Yalçın Sarıkaya, "2009 İran Seçim Krizi: İç ve Bölgesel Analiz",
http://karasam.giresun.edu.tr/fileadmin/user_upload/raporlar/002.pdf

Yossi Melman ve Hagar Mizrahi, "News of Palestinian Rockets",
<http://www.jewishpolicycenter.org/2191/haaretz-wikileaks-exclusive-iran-providing-hamas>

BİLGESAM YAYINLARI

Kitaplar

Çin Yeni Süper Güç Olabilecek mi? Güç, Enerji ve Güvenlik Boyutları

(Ed.) Doç. Dr. Atilla SANDIKLI

Değişen Dünyada Türkiye'nin Stratejisi

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI

Türkiye'nin Bugünü ve Yarını

E. Bakan-Büyükelçi İlter TÜRKMEN

Türkiye Cumhuriyeti'nin Ortadoğu Politikası

E. Bakan-Büyükelçi İlter TÜRKMEN

Türkiye'nin Vizyonu: Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri

(Ed.) Doç. Dr. Atilla SANDIKLI

İleri Teknolojiler Çalıştayı ve Sergisi (İTÇ 2010) Bildiri Kitabı

Prof. Dr. M. Oktay ALNIAK

IV. Ulusal Hidrojen Enerjisi Kongresi ve Sergisi Bildiri Kitabı

Prof. Dr. M. Oktay ALNIAK

Selected Articles of Hydrogen Phenomena

Prof. Dr. M. Oktay ALNIAK

Özgür, Demokratik ve Güvenli Seçim

Kasım ESEN, Özdemir AKBAL

Terörle Mücadele Stratejisi

Bilge Adamlar Kurulu Raporu

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI

Raporlar

Rapor 1: Küresel Gelişmeler ve Uluslararası Sistemin Özellikleri

Prof. Dr. Ali KARAOSMANOĞLU

Rapor 2: Değişen Güvenlik Anlayışları ve Türkiye'nin Güvenlik Stratejisi

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI

Rapor 3: Avrupa Birliği ve Türkiye

E. Büyükelçi Özdem SANBERK

Rapor 4: Yakın Dönem Türk-Amerikan İlişkileri

Prof. Dr. Ersin ONULDURAN

Rapor 5: Türk-Rus İlişkileri Sorunlar-Fırsatlar

Prof. Dr. İlder TURAN

Rapor 6: Irak'ın Kuzeyindeki Gelişmelerin Türkiye'ye Etkileri

E. Büyükelçi Sönmez KÖKSAL

Rapor 7: Küreselleşen Dünyada Türkiye ve Demokratikleşme

Prof. Dr. Fuat KEYMAN

Rapor 8: Türkiye'de Bağımsızlık ve Milliyetçilik Anlayışı

Doç. Dr. Ayşegül AYDINGÜN

Rapor 9: Laiklik

Türkiye'deki Uygulamaları Avrupa ile Kıyaslamalar Politika Önerileri

Prof. Dr. Hakan YILMAZ

Rapor 10: Yargının İyileştirilmesi/Düzeltilmesi

Prof. Dr. Sami SELÇUK

Rapor 11: Yeni Anayasa

Türkiye'nin Bitmeyen Senfonisi

Prof. Dr. Zühtü ARSLAN

Rapor 12: Türkiye'nin 2013 Yılı Teknik Vizyonu

Prof. Dr. M. Oktay ALNIAK

Rapor 13: Türkiye-Ortadoğu İlişkileri

E. Büyükelçi Güner ÖZTEK

Rapor 14: Balkanlarda Siyasi İstikrar ve Geleceđi

Prof. Dr. Hasret ÇOMAK-Doç. Dr. İrfan Kaya ÜLGER

Rapor 15: Uluslararası Politikalar Ekseninde Kafkasya

Yrd. Doç. Dr. Fatih ÖZBAY

Rapor 16: Afrika Vizyon Belgesi

Hasan ÖZTÜRK

Rapor 17: Terör ve Terörle Mücadele

M. Sadi BİLGİÇ

Rapor 18: Küresel Isınma ve Türkiye'ye Etkileri

Doç. Dr. İrfan Kaya ÜLGER

Rapor 19: Güneydoğu Sorununun Sosyolojik Analizi

M. Sadi BİLGİÇ

Dr. Salih AKYÜREK

Doç. Dr. Mazhar BAĞLI

Müstecep DİLBER

Onur OKYAR

Rapor 20: Kürt Sorununun Çözümü İçin Demokratikleşme, Siyasi ve Sosyal Dayanışma Açılımı

E. Büyükelçi Özdem SANBERK

Rapor 21: Türk Dış Politikasının Bölgeselleşmesi

E. Büyükelçi Özdem SANBERK

Rapor 22: Alevi Açılımı, Türkiye'de Demokrasinin Derinleşmesi

Doç. Dr. Bekir GÜNAY-Gökhan TÜRK

Rapor 23: Cumhuriyet, Çağcıl Demokrasi ve Türkiye'nin Dönüşümü

Prof. Dr. Sami SELÇUK

Rapor 24: Zorunlu Askerlik ve Profesyonel Ordu

Dr. Salih AKYÜREK

Rapor 25: Türkiye-Ermenistan İlişkileri

Bilge Adamlar Kurulu Raporu

Yrd. Doç. Dr. Fatih ÖZBAY

Rapor 26: Kürtler ve Zazalar Ne Düşünüyor?

Ortak Değer ve Sembollere Bakış

Dr. Salih AKYÜREK

Rapor 27: Jeopolitik ve Türkiye: Riskler ve Fırsatlar

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI

Rapor 28: Mısır'da Türkiye ve Türk Algısı

M. Sadi BİLGİÇ-Dr. Salih AKYÜREK

Rapor 29: ABD'nin Irak'tan Çekilmesi ve Türkiye'ye Etkileri

Doç. Dr. Cenap ÇAKMAK-Fadime Gözde ÇOLAK

Rapor 30: Demokratik Açılım ve Toplumsal Algılar

Bilge Adamlar Kurulu Raporu

Dr. Salih AKYÜREK

Rapor 31: Ortadoğu'da Devrimler ve Türkiye

Doç. Dr. Cenap ÇAKMAK

Mustafa YETİM

Fadime Gözde ÇOLAK

Rapor 32: Güvenli Seçim: Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Kasım ESEN, Özdemir AKBAL

Rapor 33: Silahlı Kuvvetler ve Demokrasi

Prof. Dr. Ali L. KARAOSMANOĞLU

Rapor 34: Terör Önleme Birimleri

Kasım ESEN, Özdemir AKBAL

Rapor 35: İran, Şii Hilali ve Arap Baharı

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI, Emin SALİHİ

Rapor 36: Yeni Anayasadan Toplumsal Beklentiler

BİLGESAM

Rapor 37: Etnik Çatışma Teoriler Işığında Dağlık Karabağ Sorunu

Yrd. Doç. Dr. Reha YILMAZ, Elnur İSMAYILOV

Rapor 38: Çağcıl Hukuk Sistemlerinde ve Türkiye'de Tutuklama

Bilge Adamlar Kurulu Raporu

Rapor 39: Afrika'da Türkiye ve Türk Algısı

Bilge Adamlar Kurulu Raporu

Demokratikleşme ve Sosyal Dayanışma Açılımı

Bilge Adamlar Kurulu Raporu

İleri Teknolojiler Çalıştayı ve Sergisi (İTÇ 2010) Sonuç Raporu

BİLGESAM

İleri Teknolojiler Çalıştayı ve Sergisi (İTÇ 2011) Sonuç Raporu

BİLGESAM

Dergiler

Bilge Strateji Dergisi Cilt 1, Sayı 1, Güz 2009
Bilge Strateji Dergisi Cilt 2, Sayı 2, Bahar 2010
Bilge Strateji Dergisi Cilt 2, Sayı 3, Güz 2010
Bilge Strateji Dergisi Cilt 3, Sayı 4, Bahar 2011
Bilge Strateji Dergisi Cilt 3, Sayı 5, Güz 2011

Söyleşiler

Bilge Söyleşi-1: Türkiye - Azerbaycan İlişkileri

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI ile Söyleşi
Elif KUTSAL

Bilge Söyleşi-2: Nabucco Projesi

Arzu Yorkan ile Söyleşi
Elif KUTSAL-Eren OKUR

Bilge Söyleşi-3: Nükleer İran

E. Bakan-Büyükelçi İlter TÜRKMEN ile Söyleşi
Elif KUTSAL

Bilge Söyleşi-4: Avrupa Birliği

Dr. Can BAYDAROL ile Söyleşi
Eren OKUR

Bilge Söyleşi-5: Anayasa Değişikliği

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI ile Söyleşi
Merve Nur SÜRMEİ

Bilge Söyleşi-6: Son Dönem Türkiye-İsrail İlişkileri

E. Büyükelçi Özdem SANBERK ile Söyleşi
Merve Nur SÜRMEİ

Bilge Söyleşi-7: BM Yaptırımları ve İran

Doç. Dr. Abbas KARAAĞAÇLI ile Söyleşi
Sina KISACIK

Bilge Söyleşi-8: Füze Savunma Sistemleri ve Türkiye

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI ile Söyleşi
Eren OKUR

Bilge Söyleşi-9: Gelişen ve Değişen Türk Deniz Kuvvetleri'nin Bugünü ve Yarını

E. Oramiral Salim DERVİŞOĞLU ile Söyleşi

Emine AKÇADAĞ

Bilge Söyleşi-10: Soru ve Cevaplarla Yeni Anayasa

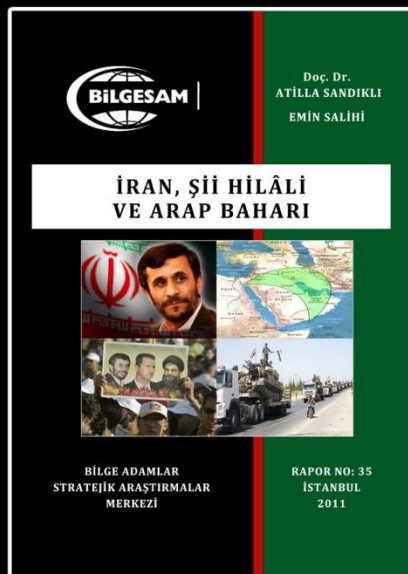
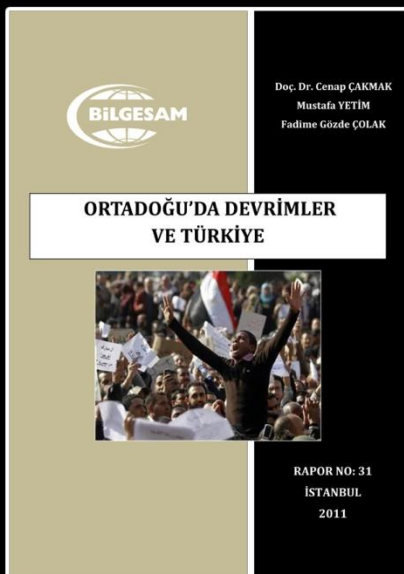
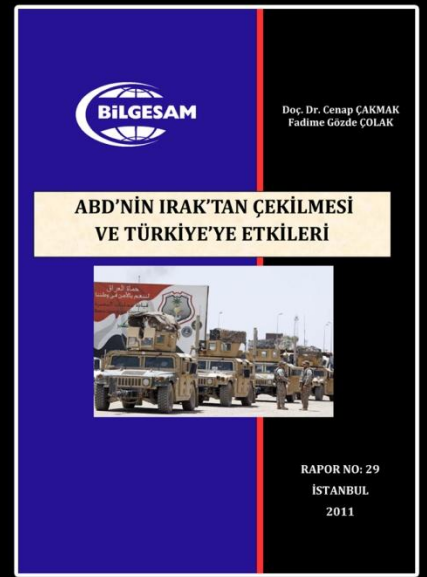
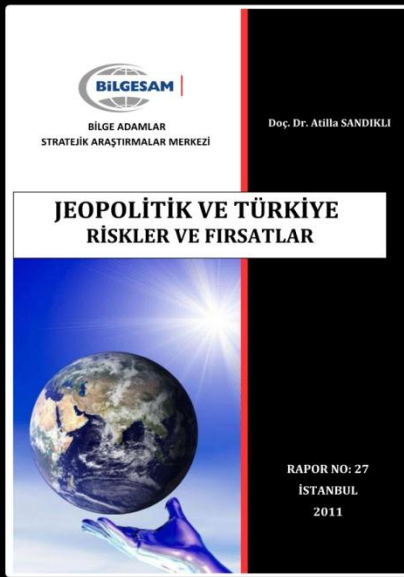
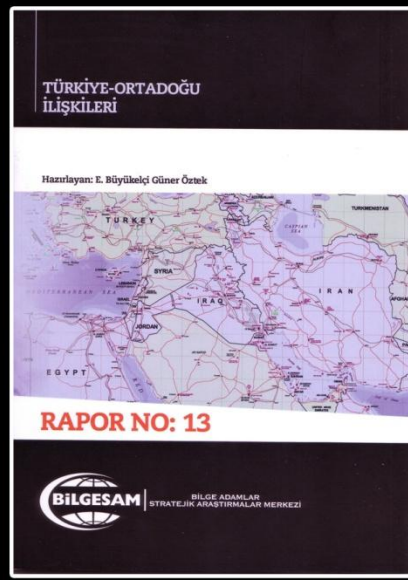
Kasım ESEN ile Söyleşi

Özdemir AKBAL

Bilge Söyleşi-11: Türk Hava Kuvvetleri'nin Bugünü ve Yarını

E. Hv. Korgeneral Şadi ERGÜVENÇ ile Söyleşi

Emine AKÇADAĞ

BİLGE ADAMLAR STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
Mecidiyeköy Yolu Caddesi, Celil Ağa İş Merkezi No: 10, Kat: 9 Daire: 36-38
Mecidiyeköy / İSTANBUL
www.bilgesam.org e-posta: bilgesam@bilgesam.org
Tel: 0 212 217 65 91 Faks: 0 212 217 65 93